

Łupiński, Stanisław

Prawo oskarżonego do obrony oraz niektóre zasady prawa karnego i procesowego na jego korzyść

Studia Teologiczne 16, 173-184

1998

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. STANISŁAW ŁUPIŃSKI

PRAWO OSKARŻONEGO DO OBRONY ORAZ NIEKTÓRE ZASADY PRAWA KARNEGO I PROCESOWEGO NA JEGO KORZYŚĆ

Treść: Wstęp; I. Uwagi wstępne; II. Prawo oskarżonego do obrony przed wydaniem wyroku; III. Niektóre zasady prawa karnego i procesowego na korzyść oskarżonego; 1. Zrzeczenie się instancji przez oskarżyciela; 2. W razie stwierdzenia bezpodstawności oskarżenia należy wydać wyrok uniewinniający; 3. Uprawnienia sędziego na korzyść oskarżonego; Zakończenie.

WSTĘP

W XIII wieku nastąpiło ograniczenie podmiotowości oskarżonego na gruncie procesowym. Wykształciło się to za czasów papieża Innocentego III /1198-1216/. Ograniczenie to wynikało stąd, iż przeciwko przestępcy można było wystąpić z urzędu, nie czekając na oskarżyciela; funkcję tego ostatniego bowiem przejął donoszący o przestępstwie oraz opinia publiczna.

Pozycja oskarżonego z czasem się zmieniła i polepszyła. Ma on wiele możliwości do obrony. Dzięki temu jest większa możliwość obiektywnego wyświetlenia omawianego zdarzenia. Oskarżony w śledczym postępowaniu karnym stał się przedmiotem procesu, kosztem swej podmiotowości.

Oskarżony przed wydaniem wyroku ma prawo do obrony. Uprawnia do takiej sytuacji i daje możliwość lepszego zastanowienia się przez fakt dyskusji nad sprawą. obrońca kieruje pismo, w którym osobiście lub przez adwokata, zgłasza swoje uwagi lub racje obrony.

Prawo karne i procesowe ustala zasady na korzyść oskarżonego. W nich jest zrzeczenie się instancji przez oskarżyciela oraz należy wydać wyrok uniewinniający przy braku podstaw oskarżenia. Do tego sędzia ma wiele uprawnień na korzyść oskarżonego.

I. UWAGI WSTĘPNE

Podmiotowość oskarżonego w procesie, to duża możliwość obrony i pełnego wyjaśnienia aktu oskarżenia. Dyskusja nad sprawą to pisemna możliwość szczegółowego oddania całej prawdy zdarzenia. Sędzia nie może formalnie i marginesowo przejść do dalszych formalności procesowych. Jest to duża szansa i prawo oskarżonego w obronie siebie.

W szerokim znaczeniu wszystkie przepisy prawa procesowego, jako że stoją na straży prawdy obiektywnej i prawidłowego wymiaru sprawiedliwości, biorą w obronę oskarżonego.. Tutaj jednak chodzi o przepisy szczególne i niejako charakterystyczne, które wprost i bezpośrednio zostały wydane na korzyść oskarżonego.

Wiele przepisów zostało umieszczonych w materialnym prawie karnym, dlatego w podjętych rozważaniach zostaną one uwzględnione.

II. PRAWO OSKARŻONEGO DO OBRONY PRZED WYDANIEM WYROKU

Prawo oskarżonego do obrony jest realizowane w ciągu całego procesu. Przepisy bowiem proceduralne zobowiązują sędziego do uznawania podmiotowości oskarżonego we wszystkich istotnych czynnościach procesowych. Najwyraźniej jednak prawo oskarżonego do obrony jest widoczne podczas tzw. dyskusji nad sprawą /causae discussio/, która ma miejsce po zamknięciu postępowania dowodowego.¹

Dyskusja nad sprawą w procesie karnym obejmuje przedstawienie sądowni przez strony obrony i uwag przedwyrokowych oraz replikę stron.

Obrona /defensio/ to przedwyrokowe pismo obrończe, w którym oskarżony, osobiście lub przez adwokata, uwzględniając prawny i faktyczny stan sprawy, w sposób podsumowujący ukazuje i uzasadnia swoje stanowisko w danej sprawie celem uzyskania korzystnego dla siebie wyroku. Uwagi przedwyrokowe /animadversiones/ to pismo promotora sprawiedliwości, wyrażające jego urzędowy pogląd na sprawę, zgodny z aktem oskarżenia. Replika natomiast to pisemna odpowiedź oskarżonego, zawierająca merytoryczne ustosunkowanie się do zarzutów promotora sprawiedliwości, bądź podobna odpowiedź promotora sprawiedliwości na pismo obrończe oskarżonego.²

¹ Kan. 1601.

² T. Pa w l u k , *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV, s. 287-288.

Zarówno obrona oskarżonego, jak i uwagi przedwyrokowe promotora sprawiedliwości z zasady mają charakter pisemny. Pisemne wywody stron mają swoje uzasadnienie w znanym adagium: "verba volant, scripta manent". Dzięki pismom łatwiej jest wyrazić w sposób merytoryczny stanowisko i udokumentować je. Takie pisma jednak nie osiągną skutku pozytywnego, jeśli nie będą sporządzone ze znajomością stanu prawnego i faktycznego sprawy.

Pisemna dyskusja nad sprawą może być uzupełniona ustną wymianą zdań dotyczącą niektórych kwestii szczegółowych, wymagających pełniejszego wyświetlenia. Tego rodzaju ustną dyskusję zarządza sędzia, a przeprowadza się ją w sposób umiarkowany wobec trybunału.³ Oskarżony, jeśli prosi o ustną dyskusję, powinien szczegółowo określić jej przedmiot. Dyskusja taka nie może wykraczać poza ramy sprawy i nie powinno się w niej powtarzać tego, co już podano w pismach obrończych i replikach. Ustną wymianę zdań pomiędzy oskarżonym i promotorem sprawiedliwości notariusz powinien - z polecenia sędziego - zaprotokółować.⁴

Nowe prawo procesowe stwarza możliwość zastąpienia dyskusji pisemnej dyskusją ustną. Może ona się odbyć, jeśli sędzia, mając zgodę stron, uzna, iż w zupełności zastąpi ona dyskusję pisemną.⁵

Dyskusja ustna, zastępująca obronę i uwagi przedwyrokowe, niekiedy jest korzystna nie tylko dla samego oskarżonego, który ma możliwość - czy to osobiście, czy przez swojego adwokata - w sposób bezpośredni przedłożyć sędziemu swoje wywody i odpowiadać na zarzuty, lecz także dla sprawy, gdyż sędzia, mając duże doświadczenie i prawne, i psychologiczne, łatwiej oceni sprawę ukazaną mu bezpośrednio przez strony. Tego rodzaju ustna dyskusja, aby mogła zastąpić pisemną dyskusję nad sprawą, musi być odpowiednio przygotowana i pokierowana przez sędziego.

Dyskusja nad sprawą zakłada możliwość udzielenia odpowiedzi przez stronę na wywody przeciwnika, czyli wystąpienia z repliką. Otóż tutaj mamy do odnotowania szczególne prawo oskarżonego. W czasie dyskusji nad sprawą - czy to pisemnej, czy ustnej - oskarżony, bądź jego adwokat lub pełnomocnik, zawsze ma prawo do zabrania

³ Kan. 1604 § 2: "Si causae discussio scripto facta sit, iudex potest statuere ut moderata disputatio fiat ore pro tribunali sedente, ad quaestiones nonnullas illustrandas".

⁴ Kan. 1605.

⁵ Kan. 1602 § 1: "Defensiones et animadversiones scriptae sint, nisi disputationem pro tribunali sedene iudex, consentientibus partibus, satis esse censeat".

głosu jako ostatni.⁶ Chodzi o to, by prawo oskarżonego do obrony nie było niczym ograniczone. Choć prawo tego nie rozstrzyga wyraźnie, to jednak wydaje się, iż oskarżony zabiera głos jako ostatni także w razie zabrania głosu przez adwokata lub pełnomocnika.

Jakie znaczenie przypisuje się głosom obrończym i replikom oskarżonego w czasie dyskusji? Nie ulega wątpliwości, że sędzia nie może potraktować głosu oskarżonego w dyskusji nad sprawą czysto formalnie i marginesowo, gdyż w takim razie dyskusja ta straciłaby swój sens. Wywody, wyjaśnienia i repliki oskarżonego mają dla sędziego znaczenie dowodowe. Ocenia je sędzia jako materiał dowodowy z uwzględnieniem tego, co wykazał promotor sprawiedliwości, i na tle całokształtu sprawy.

Wynika stąd jasny wniosek, iż zarówno patronowie oskarżonego, jak i sam oskarżony, powinni przywiązywać dużą wagę do swojego wystąpienia w czasie dyskusji nad sprawą, sędzia zaś nie może przeczyć wymowy merytorycznej tej dyskusji.⁷

III. NIEKTÓRE ZASADY PRAWA KARNEGO I PROCESOWEGO NA KORZYŚĆ OSKARŻONEGO

1. Zrzeczenie się instancji przez oskarżyciela

Promotor sprawiedliwości, z polecenia lub za zgodą ordynariusza, który zarządził wszczęcie procesu karnego, może się zrzec instancji w sądzie każdego stopnia.⁸

Motywy zrzeczenia się instancji, czyli rezygnacji z popierania aktu oskarżenia, może być albo przekonanie, że oskarżony nie popełnił przestępstwa, albo taka postawa oskarżonego przed sądem, która dowodzi, iż oskarżony żałuje za popełniony czyn, wystarczająco naprawił zgorzenie wywołane tym czynem oraz zadośćuczynił sprawiedliwości.⁹

⁶ Kan. 1725: "In causae disussione, sive scripto haec fit sive ore, accusatus semper ius habeat ut ipse vel eius advocatus vel procurator postremus scribat vel loquatur".

⁷ Ma prawo do obrony na forum sądowym, wychodząc z przepisu kan. 221 § 1, zwrócił uwagę Jan Paweł II w swoim przemówieniu do Roty Rzymskiej z dnia 26 I 1989 r. /AAS 81: 1989, s. 922-927/. - Zob. F. D a n e l s , *De iure defensionis. Brevis commentarius ad Allocationem Summi Pontificis diei 26 ianuarii 1989 ad Rotam Romanam*, Periodica de re morali, canonica, liturgica 79 /1990/ 243-266.

⁸ Kan. 1724 § 1: "In quolibet iudicii gradu renuntiatio instantiae fieri potest a promotore iustitiae, mandante vel consentiente Ordinario, ex cuius deliberatione processus promotus est".

⁹ T. P a w l u k , *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV, s. 386

Mimo zrzeczenia się instancji przez promotora sprawiedliwości ordynariusz może w razie potrzeby udzielić obwinionemu kanonicznego upomnienia lub nagany bądź nałożyć pokutę.¹⁰

Zrzeczenie się instancji przez promotora sprawiedliwości musi zaakceptować oskarżony, chyba że był on sądzony zaocznie. Zgoda oskarżonego na zrzeczenie się instancji jest wymagana pod rygorem nieważności.¹¹ Oskarżonego bowiem może nie usatysfakcjonować samo zrzeczenie się instancji, jeśli uważa on akt oskarżenia za bezpodstawny; w takim razie należałoby wydać wyrok uniewinniający.¹²

Należy tu jednak zauważyć, że przed trybunałem wyższym zadania promotorskie przyjmuje promotor instancji wyższej.¹³

2. W razie stwierdzenia bezpodstawności oskarżenia należy wydać wyrok uniewinniający

Sędzia, zarówno pierwszej, jak i wyższej instancji, jeśli nie ulega wątpliwości, że oskarżony nie popełnił przestępstwa, które było podstawą wniesienia aktu oskarżenia, powinien wydać wyrok uniewinniający i uwolnić obwinionego od zarzutów, bez względu na stadium procesu karnego.¹⁴ A więc sędzia nie może prowadzić sprawy karnej poprzez wszystkie stadia do końca, jeśli stwierdzi bezpodstawność oskarżenia. W takim razie - pomijając dalsze stadia procesu - powinien sprawę zakończyć wyrokiem uniewinniającym. Jest to ustawowe prawo oskarżonego, dlatego sędzia - nie czekając na wniosek oskarżonego czy jego adwokata - powinien z urzędu przystąpić do wydania wyroku uniewinniającego. Rzecz jasna, iż wniosku oskarżonego czy jego adwokata, jeśli sędzia zwleka z wydaniem takiego wyroku, nie wyklucza się.

W razie stwierdzenia w toku postępowania sądowego bezpodstawności oskarżenia nie wystarczy umorzyć sprawę. Umorzenie sprawy nie satysfakcjonuje oskarżonego, który uważa się za niewinnego.

¹⁰ Zob. kan. 1339-1340.

¹¹ Kan. 1724 § 2: "Renuntiatio, ut valet, debet a reo acceptari, nisi ipse sit a iudicio absens declaraturus".

¹² Zob. kan. 1726.

¹³ Kan. 1721 § 2: "Coram tribunali superiore partes actoris gerit promotor iustitiae apud illud tribunal constitutus".

¹⁴ Kan. 1726: "In quolibet poenalis iudicii gradu et stadio, si evidenter constet delictum non esse a reo patratum, iudex debet id sententia declarare et reum absolvere, etiamsi simul constet actionem criminalem esse extinctam".

Tylko wyrok uniewinniający może zrehabilitować niesłusznie oskarżonego. Wyrok taki powinien być wydany, choćby sprawa nadawała się do umorzenia z tytułu wygaśnięcia skargi karnej wskutek jej przedawnienia.¹⁵

Podstawą wyroku uniewinniającego mogą być ustalenia, że:

- czynu zakazanego nie popełniono;
- popełniony czyn nie ma znamion przestępstwa;
- czynu dopuściła się inna osoba, nie zaś oskarżony;
- brak wystarczających dowodów winy, ewentualnie istnieją tylko niedostateczne poszlaki.¹⁶

Przepisu o konieczności wydania wyroku uniewinniającego w razie stwierdzenia bezpodstawności oskarżenia nie było w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 r.¹⁷ Jednakże samo pojęcie wyroku uniewinniającego /sententia absolutoria/ było od dawna znane w procesie kanonicznym. W nowym Kodeksie konieczność wydania wyroku uniewinniającego została zaakcentowana przez zwrócenie uwagi, iż umorzenie sprawy nie może zastąpić wyroku uniewinniającego oraz przez nakaz wydania go w każdej instancji i w każdym stadium procesu.

Chociaż obwiniony zostaje zwolniony od oskarżenia i nie wymierza mu się żadnej kary, ordynariusz może zarządzić pożytkowi tegoż obwinionego i dobru publicznemu odpowiednimi przestrogi i innymi środkami troski pasterskiej, a nawet w razie potrzeby karnymi środkami zaradczymi.¹⁸

3. Uprawnienia sędziego na korzyść oskarżonego

Jest zasadą, że sędzia w procesie karnym jest tylko rzecznikiem prawa karnego. Znaczy to, iż nie może on dowolnie wymierzać kar, lecz musi ściśle trzymać się materialnego prawa karnego. Nie ma on bowiem władzy dyspensowania od tego prawa ani władzy darowania kar ustanowionych prawnie. Ustawodawca jednak, kierując się zasadami humanitaryzmu bądź słuszności naturalnej lub kanonicznej, w określonych prawem przypadkach zezwala sędziemu na takie zacho-

¹⁵ Zob. kan. 1362.

¹⁶ Z. K e g e l, *Postępowanie przed sądem pierwszej instancji*, w: *Polski proces karny*, t. II, praca zbiorowa, Warszawa 1988, s. 65.

¹⁷ Treść dzisiejszego kan. 1726 częściowo miała swoje odzwierciedlenie w dawnym kan. 1869 § 4, który stanowił: "Iudex qui eam certitudinem efformare sibi non potuit, pronuntiet non constare de iure actoris et eum dimittat..."

¹⁸ Kan. 1348.

wanie się przy wymiarze kar, które będzie korzystne dla oskarżonego. O tego rodzaju uprawnieniach sędziego będzie mowa niżej.

1. Jeśli ustawa lub nakaz dają sędziemu władzę wymierzania lub niewymierzania kary - np. używając słów "puniri potest" - sędzia, zgodnie ze swoim sumieniem, kierując się roztropnością, może również karę złagodzić lub w jej miejsce nałożyć pokutę.¹⁹ Rzecz jasna, iż odstąpienie od wymierzenia kary bądź jej złagodzenie powinno być w wyroku uzasadnione. Chodzi o to, by sędzia nie kierował się własnym widzimisię, lecz brał pod uwagę zarówno zasadę słuszności, jak i okoliczności zewnętrzne.²⁰

2. Chociaż ustawa używa słów nakazujących, np. "iusta poena puniatur", "interdicto vel aliis iustis poenis puniatur", sędzia, zgodnie z własnym sumieniem, kierując się roztropnością, może:

- 1) odłożyć wymierzenie kary na czas bardziej stosowny, jeśli przewiduje się, że spieszne ukaranie obwinionego spowodowałoby większe zło.²¹
- 2) powstrzymać się od wymierzenia kary albo wymierzyć karę łagodniejszą bądź zastosować pokutę, jeśli obwiniony poprawił się i naprawił zgorzenie, albo jeśli już przez władzę świecką został wystarczająco ukarany bądź przewiduje się, że zostanie ukarany.²²
- 3) zawiesić obowiązek przestrzegania kary ekspiacyjnej, jeśli sprawca dopuścił się przestępstwa po raz pierwszy po życiu prowadzonym przykładnie, a przy tym nie nagli konieczność naprawienia zgorzenia; z tym jednak zastrzeżeniem, że gdyby obwiniony w czasie określonym przez sędziego ponownie dopuścił się przestępstwa, poniesie karę za obydwie przestępstwa, chyba że nastąpiłoby przedawnienie skargi karnej w odniesieniu do wcześniejszego przestępstwa.²³

¹⁹ Kan. 1343: "Si lex vel praeceptum iudici dat potestatem applicandi vel non applicandi poenam, iudex potest etiam, pro sua conscientia et prudentia, poenam temperare vel in eius locum paenitentiam imponere". - Zob. KPK 1917, kan. 2223§2.

²⁰ T. Pawluk, Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II, t. IV. s.103.

²¹ Kan. 1344: "Etiam si lex utatur verbis praeceptivis, iudex pro sua conscientia et prudentia potest: 1 poenae irrogationem in tempus magis opportunum differre, si ex praepropera rei punitione maiora mala eventura praevideantur". - Zob. KPK 1917, kan. 2223 § 3 n. 1.

²² Tamże: "...2 a poena irroganda abstinere vel poenam mitiorem irrogare aut paenitentiam adhibere, si reus emendatus sit et scandalum reparaverit, aut si ipse satis a civili auctoritate punitus sit vel punitum iri praevideatur". - Zob. KPK 1917, kan.-2223 § 3 n. 2-3.

²³ Tamże: "... 3 si reus primum post vitam laudabiliter peractam deliquit neque necessitas urgeat reparandi scandalum, obligationem servandi poenam expiatoriam suspendere, ita tamen ut, si reus intra tempus ab ipso iudice determinatum rursus deliquerit, poenam utrique delicto debitam luat, nisi interim tempus decurrerit ad actionis poenalis pro priore delicto praescriptionem".

Warto zwrócić uwagę na wyżej wspomnianą instytucję warunkowego zawieszenia obowiązku przestrzegania kary ekspiacyjnej.²⁴ Z instytucji tej mógłby skorzystać oskarżony, który po raz pierwszy dopuścił się przestępstwa, dotąd prowadząc życie przykładne, pod warunkiem jednak, że nie nagli konieczność naprawienia zgorzenia. Instytucja ta jest oparta na założeniu, że kto dopuścił się przestępstwa po raz pierwszy, mógł działać bez znajomości zła, jakie to przestępstwo zawiera w sobie. Celem zaś tej instytucji jest danie obwinionemu szansy szybkiego opamiętania się i zerwania z przestępczością o własnych siłach, w warunkach korzystnych dla niego.²⁵

3. Jeśli przestępca nie miał pełnej zdolności używania rozumu albo dopuścił się przestępstwa pod wpływem bojaźni, wyższej konieczności, wzburzenia emocjonalnego bądź w stanie opilstwa lub innego zaburzenia umysłowego, sędzia również może powstrzymać się od wymierzenia jakiegokolwiek kary, jeśli by uważał, że w inny sposób można lepiej zaradzić jego poprawie.²⁶

Powyższy przepis kan. 1345 jest jakby uzupełnieniem przepisów zawartych w kanonach 1324 i 1325.²⁷

4. Gdyby oskarżony dopuścił się wielu przestępstw, w związku z czym nagromadziłoby się zbyt wiele kar "ferendae sententiae", sędzia, kierując się roztropnością, mógłby je zredukować do słusznych granic.²⁸

Powyższy przepis łądzi zasadę: "tot poenae quot delicta", ale tylko w odniesieniu do kar "ferendae sententiae". W odniesieniu do kar "latae sententiae" zawsze zachodzi komulacja materialna; znaczy to, że tyle jest kar, ile zostało popełnionych przestępstw zagrożonych tymi karami.²⁹

5. Jeśli przepisana kara jest nieokreślona, a ustawa nie zastrzega czego innego, sędzia nie powinien wymierzać cięższych kar, zwłaszcza cenzur, chyba, że tego domaga się ciężkość przypadku; jednakże nie może wymierzać kar wieczystych.³⁰

²⁴ O karach ekspiacyjnych jest mowa w kan. 1336.

²⁵ Zob. M. M y r c h a , *Prawo karne*, s. 442-453.

²⁶ Kan. 1345: "Quoties delinquens vel usum rationis imperfectum tantum habuerit, vel delictum ex metu vel necessitate vel passionis aestu vel in ebrietate aliave simili mentis perturbatione patrauerit, iudex potest etiam a qualibet punitione irroganda abstinere, si censeat aliter posse melius consuli eius emendationi".

²⁷ T. P a w l u k , *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV, s. 105.

²⁸ Kan. 1346: "Quoties reus plura delicta patrauerit, si nimus videatur poenarum ferendae sententiae cumulus, prudenti iudicis arbitrio relinquitur poenas intra aequos terminos moderari". - Zob. KPK 1917, kan. 2224 § 2.

²⁹ Zob. M. M y r c h a , *Prawo karne*, s. 493-513.

³⁰ Kan. 1349: "Si poena sit indeterminata neque aliud lex caveat, iudex poenas gravioras, praesertim censuras, ne irroget, nisi casus gravitas id omnino postulet; perpetuas autem poenas irrogare non potest". - Zob. KPK 1917, kan. 2223 § 1.

Przepisana kara jest nieokreślona, jeśli ustawodawca używa słów: "iusta poena puniatur", "iusta poena puniri potest", "pro delicti gravitate puniatur". Otóż jeśli przepisana kara nie została w ustawie lub nakazie określona, swoboda sędziego w doborze kary jest ograniczona: 1/ nie może on wymierzyć kary ciężkiej, zwłaszcza cenzury, chyba że ustawą na to zezwala³¹ albo domaga się ciężkość przypadku (casus gravitas); 2/ nie może wymierzyć kary wieczystej, czyli obowiązującej na stałe. W ten sposób zabezpieczono oskarżonego przed nadużyciami ze strony sędziego, zbyt dowolnie i rygorystycznie podchodzącego do wyboru kary.³²

6. Jeśli po popełnieniu przestępstwa ustawa została zniesiona, sędzia powinien zastosować ustawę łagodniejszą dla oskarżonego.³³

A więc kolizja ustaw, wcześniejszej i aktualnie obowiązującej, nie może wylączyć na pogorszenie sytuacji prawnej oskarżonego. Wybór ustawy łagodniejszej dla przestępcy jest przejawem humanitaryzmu.³⁴

7. Jeśli ustawa późniejsza znosi ustawę wcześniejszą lub przynajmniej karę, kara natychmiast ustaje.³⁵ W obu przypadkach zarówno wymierzenie kary, jak i stwierdzenie kary "latae sententiae" nie ma podstaw prawnych. Dlatego sędzia nie może wydać wyroku ani skazującego, ani stwierdzającego; w takim razie wydaje odpowiedni dekret, którym zarządza - ze względu na brak podstawy prawnej - przerwanie dalszych czynności sądowych przewidzianych w prawie oraz złożenie akt w archiwum.

8. Nie można ważnie wymierzyć cenzury, jeśli oskarżony nie został wcześniej przynajmniej raz upomniany. W związku z tym należy mu wyznaczyć odpowiedni czas na opamiętanie.³⁶ Cenzura jest karą poprawczą; wymierza się ją przestępcy opornemu. Jeśli więc sprawca, popełniwszy przestępstwo, odstępuje od oporu, wymierzenie mu cenzury jako kary poprawczej jest bezcelowe, choćby ustawa przewidywała wymierzenie cenzury za dane przestępstwo.

Upomnienie /monitio/ jest wezwaniem oskarżonego do odstąpienia od oporu, a jednocześnie ostrzeżeniem, przez które sędzia oznaj-

³¹ Zob. kan. 1388 § 2.

³² T. P a w l u k , *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV, s. 107.

³³ Kan. 1313 § 1: "Si post delictum commissum lex mutetur, applicanda est lex reo favorabilior".
- Zob. KPK 1917, kan. 2219 § 1, 2226 § 2.

³⁴ T. P a w l u k , *Prawo kanoniczne według Jana Pawła II*, t. IV, s. 76.

³⁵ Kan. 1313 § 2: "Quod si lex posterior tollat legem vel saltem poenam, haec statim cessat".
- Zob. KPK 1917, kan. 226 § 3.

³⁶ Kan. 1347 § 1: "Censura irrogari valide nequit, nisi antea reus semel saltem monitus sit ut a contumacia recedat, dato congruo ad resipiscentiam tempore".

mia oskarżonemu, że zostanie ukarany cenzurą, czyli ekskomuniką, interdyktem lub suspensą³⁷, jeśli w określonym czasie nie odstąpi od oporu. Należy przyjąć, że przestępca odstąpił od oporu, jeśli szczerze żałował za swój czyn, a ponadto należycie naprawił szkody i zgorzenie zeń wynikłe lub przynajmniej poważnie obiecał, iż je naprawi.³⁸ Sędzia, aby przekonać się o tym, czy żal jest szczerzy, a zadośćuczynienie lub obietnica zadośćuczynienia są wystarczające, powinien wziąć pod uwagę całokształt okoliczności, czyli nie tylko oświadczenie oskarżonego, lecz także jego zachowanie się po popełnieniu przestępstwa i opinię innych o nim.

Aby wymierzenie cenzury było ważne, wystarczy jedno upomnienie; ale można je powtórzyć, zwłaszcza jeśli sędzia spodziewałby się pozytywnego skutku. Nie jest natomiast potrzebne osobne upomnienie, jeśli nakaz karny został wyraźnie obwarowany cenzurą; w takim razie można wymierzyć cenzurę bezpośrednio po przekroczeniu takiego nakazu.³⁹

9. Gdyby chodziło o ukaranie duchownego, sędzia nie powinien go pozbawić tego, co mu jest konieczne do godziwego utrzymania, chyba że dany duchowny został ukarany wydaleniem ze stanu duchownego.⁴⁰ Duchowny bowiem, jak długo wykonuje posługę kościelną, a także w razie choroby lub starości, musi mieć zagwarantowane prawo do godziwego utrzymania.⁴¹ Nawet duchownemu ukaranemu, np. pozbawionemu urzędu czy zakazem wykonywania zadań kościelnych, ordynariusz - gdyby zaszła potrzeba - powinien przyjść z pomocą "ex caritate", zapewniając jakieś źródło utrzymania.

Inaczej rzecz się ma z duchownym, który został ukarany wydaleniem ze stanu duchownego. W stosunku do takiego ordynariusz nie ma zobowiązań materialnych. Prawo kanoniczne jednak nie zabrania i w takim przypadku udzielenia pomocy materialnej z motywów humanitarnych. Otóż ordynariusz może i powinien w sposób możliwie najlepszy zaradzić potrzebom wydalonego ze stanu duchownego, jeśli ten rzeczywiście odczuwał niedostatek.⁴²

³⁷ T. P a w l u k , *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV, s. 106. - Zdaje się, że innego zdania jest J. Krukowski /Sankcje w kościele, s. 199/, który twierdzi: "Nie ma zatem już wątpliwości, iż w każdym wypadku wymierzenie cenzury "ferendae sententiae" sędzia lub przełożony jest obowiązany do uprzedniego udzielenia oskarżonemu upomnienia".

⁴⁰ Kan. 1350 § 1: "In poenis clerico irogandis semper cavendum est, ne iis quae ad honestam sustentationem sunt necessaria ipse careat, nisi agatur de dimissione e statu clericali".

⁴¹ Zob. kan. 281.

⁴² Kan. 1350 § 2: "Dimisso autem e statu clericali, qui propter poenam vere indigeat, Ordinarius meliore quo fieri potest modo providere cureat". - Zob. KPK 1917, kan. 2303 § 2.

10. Stosując prawo kościelne należy uwzględnić tzw. słuszną kanoniczną /*aequitas canonica*/. Ustawodawca kodeksowy kilkakrotnie zwrócił na nią uwagę.⁴³

Słuszną ta każe realizować prawo kościelne z wyrozumiałością właściwą Kościołowi. Wyrozumiałość Kościoła przejawia się w okazywaniu miłości i miłosierdzia, w trosce o uświęcenie i zbawienie, w umiłowaniu prawdy itd.⁴⁴ Słuszną kanoniczną nie wypełni luki w prawie karnym,⁴⁵ powinna jednak w razie potrzeby łagodzić prawo karne. Podobnie należałoby powiedzieć o słusznosci naturalnej.⁴⁶

ZAKOŃCZENIE

Z prawem człowieka do życia w sprawiedliwości jest ściśle związane naturalne prawo do obrony. Oskarżonemu w procesie karnym przysługuje prawo do obrony przed nieprawdziwymi i krzywdzącymi zarzutami oskarżyciela publicznego oraz niesprawiedliwymi wyrokami sędziego bądź dekretami przełożonego. Prawo obwinionego do obrony jest realizowane w ciągu całego procesu. Przepisy proceduralne bowiem zobowiązują sędziego czy przełożonego do uwzględnienia z urzędu interesu stron we wszystkich czynnościach i stadiach procesu. Najwyraźniej jednak prawo oskarżonego do obrony jest widoczne podczas postępowania dowodowego oraz tzw. dyskusji nad sparwą, która ma miejsce po zamknięciu postępowania dowodowego. Prawo do obrony zostało uwypuklone przez nakaz posiadania adwokata oraz przez przyznanie oskarżonemu prawa zabrania głosu jako ostatniemu, czyli po replikach promotora sprawiedliwości. Takie prawo do wniesienia apelacji i rekursu są znamienymi przejawami prawa oskarżonego i skazanego do obrony.

⁴³ Zob. kanony: 19, 221 § 2, 1446 § 2, 1718 § 4, 1752.

⁴⁴ Zob. P. F e d e l e , *Aequitas canonica*, *Apollinaris* 51 /1978/ 415-439; I. P a r i s e l l a , *De aequitate doctrina et praxi in iurisprudencia rotali*, *Apollinaris* 53 /1980/ 375-398; F. J. Urrutia, *Aequitas canonica*, *Periodica de re morali, canonica, liturgica* 73 /1984/ 33-88.

⁴⁵ Zob. kan. 19: "Si certa de re desit expressum legis sive universalis sive particularis praescriptum aut consuetudo, causa, nisi sit poenalis, dirimenda est attentis legibus latis in similibus, generalibus iuris principiis cum aequitate canonica servatis..."

⁴⁶ Zob. kanony: 221 § 2, 1148 § 3, - W wielu kanonach termin "aequitas" nie ma przydawki przymiotowej, co oznacza, że ustawodawcy chodzi o słuszną zarówno kanoniczną, jak i naturalną.

Oskarżonego chronią przed niesłusznym skazaniem bądź niewspółmiernym wymiarem kary różnego rodzaju gwarancje procesowe. Takie gwarancje mogą wynikać np. z zasad prawdy obiektywnej czy domniemania niewinności, czy też z obowiązku sędziego wydania wyroku uniewinniającego w razie stwierdzenia bezpodstawności oskarżenia. Korzystne dla oskarżonego są uprawnienia sędziego czy przełożonego, dzięki którym jest możliwa indywidualizacja kary oparta na humanitaryzmie i słuszności naturalnej bądź kanonicznej.

DE IURE AD SE DEFENDENDUM ATQUE NONNULLA PRINCIPIA IURIS POENALIS ET PROCESSUALIS CUM EIUSDEM UTILITATE

Reus ante sententiam dicendam ad se defendendum ius habet. Defensio ista in dialogo scripto vel verbali cum accusatore id est cum promotore iustitiae consistit. Ultimum verbum ante sententiam dicendam rei est.

Ius poenale et processuale principia in utilitatem rei spectantia in se continet. Principia illa sequenti modo disposita sunt:

1. decessio accusatoris ab instantia litis.
2. in casu vanae accusationis sententia liberationis dicenda est.
3. potestas iudicis in commodum rei.